

Aleksandra Namysło

## Instrukcja MBP dla rozpracowania partii i organizacji działających w społeczeństwie żydowskim z 1946 roku

Kilkudziesięcioletnia społeczność ocalałych z Zagłady polskich Żydów jako jedyna grupa mniejszości narodowej otrzymała od instalującej się władzy komunistycznej zezwolenie na tworzenie własnych, odrębnych narodowo organizacji społecznych i partii politycznych. Do 1949 r. w Polsce działało legalnie osiem żydowskich partii, z czego większość reaktywowała swoje przedwojenne struktury, dostosowując je i modyfikując swoje programy do nowych warunków politycznych i ekonomicznych. Okaleczonych przez wojnę polskich Żydów nurtowało fundamentalne pytanie: jak i gdzie żyć, by zapewnić sobie bezpieczną i godziwą egzystencję. Odradzające się narodowe ugrupowania żydowskie dawały odpowiedź na to pytanie; odmienne koncepcje przyszłości (w Polsce czy w Palestynie) i charakteru narodu żydowskiego (laicyzacja czy powrót do tradycji) stały się podstawowym wyróżnikiem poszczególnych opcji politycznych. Otaczająca Żydów rzeczywistość, a zwłaszcza brak poczucia bezpieczeństwa i stabilizacji, przysporzyła zwolenników partiom, które głosiły hasła emigracji do Palestyny. Najliczniejsze zaplecze społeczne posiadało centrowe Zjednoczenie Syjonistów Demokratów Ichud (w pierwszej połowie 1946 r. liczące około 10–11 tys. członków), opowiadające się bezwzględnie za utworzeniem niepodległego państwa żydowskiego w Palestynie i odrzucające asymilację jako sposób na załatwienie „kwestii żydowskiej” w Polsce<sup>1</sup>. Marksistowską koncepcję ustroju przyszłego państwa żydowskiego popularyzowała organizacja Haszomer Hacair. Jej działacze opowiadali się za stworzeniem, przy udziale ZSRR, dwunarodowego państwa żydowsko-arabskiego w Palestynie pod opieką ONZ, negując potrzebę odradzania życia żydowskiego w Polsce. Podobne stanowisko zajmowała nieliczna (około 500 członków w 1947 r.), zrzeszająca głównie inteligencję Żydowsko-Syjonistyczno-Socjalistyczna Partia Pracy Hitachdut. Popierała ideę budowy socjalistycznego państwa żydowskiego w Palestynie dzięki pomocy zarówno ZSRR,

341

<sup>1</sup> Ichud był ideologicznym spadkobiercą najbardziej wpływowej wśród syjonistów przedwojennej Organizacji Syjonistycznej w Polsce (tzw. Ogólnych Syjonistów), powstałej w 1916 r. (G. Berendt, *Zjednoczenie Syjonistów Demokratów „Ichud” – „z biało-niebieskimi sztandarami w morzu czerwonych sztandarów”* [w:] A. Grabski, G. Berendt, *Między emigracją a trwaniem. Syjoniści i komuniści żydowscy w Polsce po Holocaustcie*, Warszawa 2003, s. 101–187).

jak i krajów zachodnich. Najaktywniejszym orędownikiem emigracji była Żydowska Socjalistyczna Robotnicza Partia Poalej Syjon Prawica, przygotowująca kadry przyszłych osadników socjalistycznego państwa żydowskiego. Jej partnerem stała się Żydowska Socjalno-Demokratyczna Partia Robotnicza Poalej Syjon Lewica, lansująca wizję komunistycznego państwa żydowskiego w Palestynie. Równocześnie jej działacze postulowali działania na rzecz odrodzenia życia żydowskiego w Polsce<sup>2</sup>.

W sporze ideologicznym z partiami reprezentującymi ruch syjonistyczny pozostawała odrodzona w listopadzie 1944 r. Żydowska Partia Robotnicza Bund<sup>3</sup>. Mimo że posiadała najbogatsze tradycje spośród wszystkich powstających po wojnie żydowskich ugrupowań, a przed wojną należała do najliczniejszych w Polsce, nie cieszyła się już popularnością. Jej program koncentrował się wokół idei odbudowy osiedla żydowskiego w Polsce (w formie autonomii kulturalno-narodowej) i walki z emigracją Żydów. Taki program zbliżał tę partię (ale tylko światopoglądowo) do Frakcji Żydowskiej Polskiej Partii Robotniczej, działającej w strukturach Centralnego Komitetu Żydów w Polsce (CKŻP)<sup>4</sup> – z jednej strony koordynatora działań związanych z odrodzeniem życia żydowskiego w Polsce (m.in. poprzez organizowanie opieki społecznej, ośrodków produktywizacji, szkolnictwa), ale równocześnie politycznej reprezentacji mieszkających w Polsce Żydów i platformy współpracy żydowskich organizacji politycznych. Frakcja PPR przy CKŻP, wierząc w odrodzenie osiedla żydowskiego w kraju, postulowała jego całkowitą integrację z polskim społeczeństwem<sup>5</sup>.

Wyznaniowy charakter państwa palestyńskiego był głównym hasłem programowym jedynej legalnie działającej partii religijnej – Mizrachi<sup>6</sup>. Nie miała ona

<sup>2</sup> Partia Poalej Syjon powstała w 1905 r. W 1920 r. doszło w niej do rozłamu, w wyniku którego powstały dwie samodzielne partie: Poalej Syjon (popularnie nazywana Prawicą) – akcentująca hasła demokratyczne i socjalistyczne, i komunizująca Poalej Syjon Lewica. W 1947 r. prawe skrzydło Poalej Syjon Prawicy (opowiadające się za odbudową osiedla żydowskiego z pomocą Wielkiej Brytanii) połączyło się z Hitachdudem, tworząc Żydowsko-Socjalistyczną Partię Robotniczą Poalej Syjon Hitachdut, jej lewe skrzydło związało się z Poalej Syjon Lewicą, tworząc Zjednoczoną Żydowską Partię Robotniczą Poalej Syjon (J. Adelson, *W Polsce zwanej ludową* [w:] *Najnowsze dzieje Żydów w Polsce w zarysie (do 1950 roku)*, red. J. Tomaszewski, Warszawa 1993, s. 387–477). Na temat powojennego ruchu syjonistycznego w Polsce zob. N. Aleksium, *Dokąd dalej? Ruch syjonistyczny w Polsce (1944–1950)*, Warszawa 2002.

<sup>3</sup> Bund (Algemajner Jidiszer Arbeter Bund – Powszechny Żydowski Związek Robotniczy) powstał w 1897 r. w Wilnie. W okresie międzywojennym należał do najbardziej wpływowych partii politycznych w Polsce (*Bund. 100 lat historii 1897–1997*, red. F. Tych, J. Hensel, Warszawa 2000).

<sup>4</sup> CKŻP powstał z inicjatywy żydowskich komunistów w listopadzie 1944 r. w Lublinie (jako Tymczasowy Centralny Komitet Żydów w Polsce, od lutego 1945 r. CKŻP). Na temat jego zadań i roli, jaką odegrał w organizowaniu powojennego życia polskich Żydów, zob. J. Adelson, *op. cit.*, s. 426–428.

<sup>5</sup> Na temat roli i miejsca Frakcji PPR w społeczeństwie żydowskim zob. A. Grabski, *Działalność komunistów wśród Żydów w Polsce (1944–1949)*, Warszawa 2004; *idem, Działalność Frakcji PPR w CKŻP (jesień 1944 r.–1946 r.)* [w:] A. Grabski, G. Berendt, *op. cit.*, s. 9–101; *idem, Kształtowanie się pierwotnego programu żydowskich komunistów w Polsce po Holocaulście* [w:] G. Berendt, A. Grabski, A. Stankowski, *Studia z historii Żydów w Polsce po 1945 roku*, Warszawa 2000, s. 67–103.

<sup>6</sup> Mizrachi – Organizacja Syjonistów Ortodoksów – na terenie Polski rozpoczęła działalność w 1902 r., jej naczelnym hasłem było „Torah we Awodat”, tj. Religia, Nauka, Praca. Program partii zakładał walkę o kulturalno-narodowy rozwój Żydów i wychowanie zgodne z tradycją religii mojżeszowej.

większych wpływów w społeczeństwie żydowskim, a główne forum działania jej członków stanowiły żydowskie kongregacje wyznaniowe<sup>7</sup>. Były one również bazą (i platformą konfliktu z Mizrachi) dla działaczy jawnej, działającej bez rejestracji, ale tolerowanej przez władze komunistycznego państwa religijno-ortodoksyjnej partii Agudas Isroel<sup>8</sup>. Agudas opowiadała się za odrodzeniem żydowskiego życia religijnego przez reaktywowanie żydowskich gmin wyznaniowych w kształcie przedwojennym. Podobne stanowisko w kwestiach organizacji życia Żydów w Polsce zajmowało Żydowskie Stronnictwo Demokratyczne (przed wojną znane jako Folks Partaj<sup>9</sup>), działające bez zgody władz od września 1945 r.<sup>10</sup> Podważało celowość działania CKŻP, a reprezentując interesy kupców i rzemieślników żydowskich, ostro zwalczało promowaną przez władze produktywizację ludności żydowskiej, nacjonalizację przemysłu i upaństwowienie handlu. Nielegalną działalność podjęli również rewizjoniści zrzeszeni przed wojną w Nowej Organizacji Syjonistycznej<sup>11</sup> i Betarze<sup>12</sup>, przenikając w struktury Ichudu i partii aktywnych w organizacjach religijnych<sup>13</sup>.

Obok tak bogatej i różnorodnej palety partii politycznych i ich młodzieżowych przybudówek<sup>14</sup> swoje miejsce w społeczeństwie żydowskim znalazły liczne organizacje społeczne i zawodowe, instytucje opiekuńcze oraz stowarzyszenia kulturalne i organizacje zajmujące się całokształtem prac związanych z emigracją Żydów.

W dobie głoszonego przez władze państwowe hasła asymilacji mniejszości narodowych swobodne funkcjonowanie odrębnego żydowskiego życia politycznego było niewątpliwie ewenementem. Trudno dociec rzeczywistych przyczyn tak przychylniej postawy władz wobec Żydów, a tym bardziej dokonać ich gradacji.

<sup>7</sup> Na podstawie okólnika Ministerstwa Administracji Publicznej z 6 II 1945 r. powołano żydowskie zrzeszenia religijne (od 6 II 1946 r. zwane żydowskimi kongregacjami wyznaniowymi). Zrzeszenia religijne stanowiły substytut przedwojennych gmin wyznaniowych, a ich zadania związane były z troską o organizację życia religijnego polskich Żydów (zob. E. Waszkiewicz, *Kongregacja Wyznania Mojżeszowego na Dolnym Śląsku na tle polityki wyznaniowej Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 1945–1968*, Wrocław 1999).

<sup>8</sup> Agudas Isroel rozpoczęła działalność w Polsce w 1922 r. Miała znaczne wpływy wśród ludności małych miasteczek. Zakładała obronę praw publicznych wyznania mojżeszowego oraz umocnienie i krzewienie jego zasad wśród współwyznawców.

<sup>9</sup> Jidisze Folkspartaj (Żydowska Partia Ludowa) powstała w 1918 r. Odrzucała syjonizm, ortodoksję i socjalizm. Podstawą programu folkistów było stwierdzenie, że Żydzi są polskimi autochtonami i tworzą odrębną grupę narodową.

<sup>10</sup> Żydowskie Stronnictwo Demokratyczne zarejestrowało się w Krakowie pod nazwą Związek Żydowskiej Inteligencji Pracującej, ale w maju 1946 r. władze zdelegalizowały organizację.

<sup>11</sup> Nowa Organizacja Syjonistyczna powstała w 1935 r. (radykalny odłam prawicy syjonistycznej). Jej celem była walka (z Arabami i Anglikami) o utworzenie samodzielnego niezależnego państwa żydowskiego na terenach Palestyny.

<sup>12</sup> Betar (lub Bejtara, skrót od hebr. Brith Trumpeldor – Związek im. Trumpeldora), międzynarodowa organizacja młodzieży syjonistyczno-rewizjonistycznej założona przez Włodzimierza Żabotyńskiego w Rydze w 1923 r., działająca na terenie II Rzeczypospolitej.

<sup>13</sup> Rewizjoniści podjęli próbę zalegalizowania partii pod nazwą Związek Żołnierzy Żydów Uczestników Walki z Faszyzmem, ale w lutym 1946 r. Ministerstwo Administracji Publicznej odmówiło jego rejestracji.

<sup>14</sup> Przy Zjednoczeniu Syjonistów Demokratów Ichud działała Hanoar Hacijoni „Akiba”, z Hitachdudem związana była „Gordonia”, z Poalej Syjon Prawicą organizacja młodzieżowa „Dror”, z Bundem – „Cukunft”. Młodzi sympatycy Poalej Syjon Lewica zrzeszeni byli w organizacji Borochow Jugend.

W literaturze przedmiotu zgodnie uznaje się, że wyjątkowa sytuacja Żydów w porównaniu z innymi mniejszościami w pierwszych latach powojennych wynikała z pragmatycznego podejścia władz do „problemu żydowskiego”, do czego przyczyniło się programowe odrzucanie antysemityzmu przez polską lewicę, przeświadczenie o konieczności rekompensaty za cierpienia, jakich doznali Żydzi w okresie Holokaustu, bogate tradycje uczestnictwa Żydów w życiu politycznym kraju przed wojną, udział Żydów w środowiskach polskiej lewicy, dążenie do pozyskania wsparcia mniejszości żydowskiej dla systemu, a także troska o pozytywny wizerunek władz i państwa w oczach wpływowych środowisk żydowskich za granicą i całego świata zachodniego<sup>15</sup>. Warunkiem egzystencji żydowskich partii było jednak uznanie tworzącego się systemu (niekoniecznie jego programowa akceptacja) i wspieranie działań na rzecz jego budowy. Dlatego też, czy to ze względów taktycznych i koniunkturalnych (organizacje syjonistyczne, Bund), czy ideowych (Fracja PPR) wszystkie żydowskie ugrupowania oficjalnie popierały drogę ku „demokracji ludowej”<sup>16</sup>, w konsekwencji rozczarowując się do popieranego systemu.

Polityczna, społeczna i zawodowa działalność Żydów odbywała się pod ścisłą kontrolą władz. W Ministerstwie Bezpieczeństwa Publicznego nadzór nad partiami i organizacjami mniejszości narodowych należał do Sekcji VI Wydziału I Departamentu V, powołanej rozkazem nr 51 ministra bezpieczeństwa publicznego z 6 września 1945 r.<sup>17</sup> Wytwór tej komórki stanowi publikowany poniżej dokument. Jest to prawdopodobnie pierwsza instrukcja Departamentu V traktująca zbiorowo działające w Polsce żydowskie partie polityczne i wytyczająca kierunki ich rozpracowania. Została sporządzona w trudnym dla władzy okresie, kiedy tzw. kwestia żydowska stała się rzeczywistym „problemem”. Po pierwsze, dokument powstał w dobie oficjalnych oświadczeń i kuluarowych polemik wokół przyczyn i sprawców pogromu kieleckiego – kulminacyjnego aktu serii zajęć antyżydowskich w kraju. Po drugie, sporządzono go po pierwszych doświadczeniach związanych z uczestnictwem Żydów w referendum ludowym, które pokazały, że oficjalnie składane przez społeczność żydowską deklaracje wspierania władzy ludowej nie do końca odpowiadały rzeczywistości. Dlatego też celem działań organów bezpieczeństwa stało się przywrócenie i utrwalenie w świadomości polskiego społeczeństwa (a tym samym opinii zagranicznej, szczególnie wpływowych środowisk żydowskich finansujących w dużym stopniu działalność partii) przekonania o bezpieczeństwie w państwie i wyeliminowanie wszelkich informacji o jakichkolwiek konfliktach narodowościowych. Z kolei zaplanowa-

<sup>15</sup> L. Olejnik, *Polityka narodowościowa Polski w latach 1944–1960*, Łódź 2003, s. 351–360; A. Cała, *Mniejszość żydowska [w:] Mniejszości narodowe w Polsce. Państwo i społeczeństwo polskie a mniejszości narodowe w okresach przełomów politycznych (1944–1989)*, red. P. Madajczyk, Warszawa 1998, s. 247; E. Mironowicz, *Polityka narodowościowa PRL*, Białystok 2000.

<sup>16</sup> Wszystkie legalnie działające w Polsce partie żydowskie uczestniczyły w przygotowaniach do referendum 30 VI 1946 r. CKZP propagował ideę głosowania „3 razy tak”, a przy komitetach żydowskich powstały Międzypartyjne Komisje Porozumiewawcze, których zadaniem było przekonywanie Żydów do uczestnictwa w referendum. Oficjalnie też popierały Blok Stronnictw Demokratycznych w wyborach do Sejmu Ustawodawczego.

<sup>17</sup> Tekst dokumentu zob. *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944–1956. Taktyka, strategia, metody*. cz. 1: *Lata 1945–1947*, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1994, s. 14.

ne działania miały prowadzić do ugruntowania postaw prosystemowych wśród Żydów, zwłaszcza podczas nadchodzących wyborów do Sejmu Ustawodawczego. Jednak całkowita kontrola nad poczynaniami ludności żydowskiej była w tym czasie niemożliwa, a powodzenie wszelkich akcji operacyjnych raczej znikome, ze względu na silną fluktuację tej grupy narodowej spowodowaną napływem masy żydowskich repatriantów z ZSRR w początkach 1946 r., przy równoczesnej permanentnej emigracji, nasilonej po pogromie kieleckim.

W instrukcji dokładnej analizie poddano wszystkie liczące się żydowskie organizacje i partie polityczne w Polsce, chociaż ich programy zostały zaprezentowane ogólnikowo i tendencyjnie. Przewidziana instrukcją kontrola działań żydowskich partii i organizacji politycznych zmierzała w kierunku ujawnienia ich związków z obcym wywiadem (co nie było trudne, gdyż utrzymywały one stałe kontakty ze środowiskami żydowskimi za granicą, a ich przedstawiciele uczestniczyli w zjazdach i kongresach poza krajem), z podziemiem politycznym i polską emigracją polityczną (pod kątem współpracy z WRN rozpracowywano Bund). Dlatego też poza sferą zainteresowania służb bezpieczeństwa pozostała Frakcja PPR przy CKŻP, nie ujęta w zamieszczonym w instrukcji wykazie organizacji żydowskich. Wynikało to być może z przeświadczenia władz o całkowitej dominacji w tej grupie ludzi związanych z systemem i pełnej wobec niego lojalności. Na uwagę zasługuje fakt, że w instrukcji nie wspomina się o jakichkolwiek działaniach wobec CKŻP (pozostawał do dyspozycji funkcjonariuszy MBP), natomiast WUBP miały rozpracować terenowe komitety żydowskie (wojewódzkie, powiatowe i miejskie).

Publikowany dokument zapowiada, jeszcze bardzo ogólnie, zmianę dotychczasowej polityki państwa wobec Żydów. Planowane działania organów bezpieczeństwa: zapobieganie tworzeniu nowych organizacji żydowskich, eliminacja już działających małych, lokalnych stowarzyszeń, inwigilowanie i perlustracja dużych i wpływowych żydowskich struktur partyjnych są wstępem do większych działań zmierzających do unifikacji życia politycznego przez likwidację pluralizmu w środowiskach żydowskich<sup>18</sup>. Świadczy o tym szereg dokumentów wydanych przez Departament V MBP w latach 1947–1948, instruujących urzędy bezpieczeństwa w terenie w zakresie postępowania wobec ludności żydowskiej. Nadal pod ścisłą kontrolą pozostała najbardziej wpływowa wśród Żydów partia Ichud (rozpracowywana pod kątem miejsca i roli w niej rewizjonistów i zwolenników Agudy) oraz Bund (badano związki jego działaczy z PPS), a działania szły

<sup>18</sup> Równocześnie „kwestię żydowską” rozważano w kręgach partyjnych. W maju 1947 r. PPR przygotowała *Informację o sytuacji Żydów w Polsce, działalności organizacji i projekt wytycznych dla naszej polityki na odcinku żydowskim*, w której tendencyjnie scharakteryzowano działające w społeczeństwie żydowskim partie i organizacje polityczne oraz przedstawiono cele polityki partii wobec Żydów. W tym dokumencie, prawdopodobnie przygotowanym we współpracy z MBP, po raz pierwszy konkretnie mówi się o planowanych działaniach zmierzających do ograniczenia liczby partii żydowskich, wyraźnie optuje się za emigracją Żydów (AAN, KC PPR, 295/VII-149). Fragmenty dokumentu publikują A. Cała, H. Datner-Spiewak, *Dzieje Żydów w Polsce 1944–1968. Teksty źródłowe*, Warszawa 1997, s. 118–122. Ten dokument, jak i kolejny, *Praca i zadania PPR wśród ludności żydowskiej z października 1947 r.*, charakteryzuje i analizuje M. Pisarski, *Emigracja Żydów z Polski w latach 1945–1951 [w:] Studia z dziejów i kultury Żydów w Polsce po 1945 roku*, Warszawa 1997, s. 49–51.

w kierunku wyeliminowania przeciwników jednolitego systemu partyjnego<sup>19</sup>. Rok 1949 przyniósł kres funkcjonowania żydowskich partii politycznych i zakończył okres swoistej „autonomii” tej mniejszości<sup>20</sup>.

---

<sup>19</sup> Np. w przygotowanej przez Departament V Instrukcji nr 17 z 19 III 1948 r., która dotyczyła narady krajowej Bundu, zaleca się kontynuowanie rozpracowania tej organizacji pod kątem zapatrywań politycznych jej członków i związku z działaczami PPS i WRN (AIPN Ka, 032/68, cz. II, k. 643). Instrukcja nr 12 z 22 II 1948 r., przygotowana przed krajowym zjazdem Ichudu, nakazuje przyspieszenie prac werbunkowych wśród członków partii przez wykorzystanie wewnętrznych konfliktów (*ibidem*, k. 623).

<sup>20</sup> Na podstawie decyzji MAP z 13 XII 1949 r. do końca roku likwidacji uległy Mizrachi, Hitachdut, Ichud, Poalej Syjon, Haszomer Hacair oraz organizacje młodzieżowe. W styczniu 1949 r. Bund związał się z Frakcją PPR, tworząc Frakcję PZPR. Od wiosny 1949 r. (po I Ogólnopolskim Zjeździe Komitetów Żydowskich) zmianie uległ skład CKŻP i komitetów terenowych. Dominującą rolę zaczęli odgrywać członkowie b. Frakcji PPR, a w październiku 1950 r. CKŻP przekształcono w Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Żydów w Polsce. W miejsce żydowskich kongregacji religijnych powołano Związek Religijny Wyznania Mojżeszowego, który podporządkowano TSKŻ. Zlikwidowano również żydowskie szkoły, spółdzielnie pracy i ośrodki opiekuńcze.

1946 październik 24, Warszawa – List wicedyrektora Departamentu V MBP Romualda Gadomskiego do naczelnika Wydziału V WUBP w Katowicach z załączoną „Instrukcją dla rozpracowania partii i organizacji działających w społeczeństwie żydowskim”

Rzeczypospolita Polska<sup>a</sup>  
Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego  
Departament V  
L.dz. 853/W I/2771/46/DV<sup>c</sup>

Warszawa, 24 X 1946<sup>b</sup>

Do Naczelnika V Wydziału  
Woj[ewódzkiego] Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego  
w Katowicach<sup>c</sup>

W załączeniu przesyłam charakterystykę partii politycznych i organizacji działających w społeczeństwie żydowskim oraz wytyczne dla ich rozpracowania.

Należy stwierdzić, że dotychczasowe wyniki pracy V Wydziału po linii partii i organizacji żydowskich są niezadowolające. Główną przyczyną tego stanu rzeczy jest fakt, iż praca na tym odcinku dotychczas była powierzchowna i bezplanowa.

Szereg ważnych obiektów nie zostało dotychczas poddanych rozpracowaniu i działają bez wszelkiej kontroli ze strony organów Bezpieczeństwa Publicznego, a nawet tam, gdzie teczki na obiekt są założone, nie zdołano ich ukompletować i rozbudować.

Na takimże poziomie jest przeważnie postawiona praca z agenturą, która zwykle ogranicza się do dorywczych odwiedzin Komitetów Żydowskich i zbierania chaotycznych informacji od znajomych, względnie półoficjalnych informatorów.

W wyniku tych braków w pracy V Wydziałów po linii mniejszości żydowskiej notujemy stosunkowo niewielką ilość wykrytych przestępstw wobec państwa, dokonanych na terenie żydowskim: nieznaczące<sup>d</sup> są osiągnięcia po linii unieszkodliwienia obcej i wrogiej agentury, działającej również i wśród Żydów, która m.in. dała i znak życia podczas głosowania ludowego, sugerując Żydom negatywną odpowiedź na drugie i trzecie pytanie, co miało miejsce w Szczecinie i w Łodzi<sup>1</sup>.

Wyrazem niedostatecznej pracy jest również fakt, że w raportach dekadowych V Wydziałów WUBP brak systematycznej sprawozdawczości z pracy po linii mniejszości narodowych, a większość V Wydziałów tym problemem na ogół się nie trudni.

<sup>a</sup> Powyżej nieczytelna adnotacja odręczna.

<sup>b</sup> Powyżej odręcznie zapisany numer 4800/WV/46.

<sup>c-c</sup> Wpisane odręcznie.

<sup>d</sup> Poniżej słowo przekreślone, nieczytelne.

<sup>1</sup> Nikt do tej pory nie podjął się zbadania rzeczywistych postaw Żydów podczas referendum. Nie porusza tego problemu C. Osękowski w fundamentalnej pracy *Referendum 30 czerwca 1946 roku w Polsce* (Warszawa 2000), choć oparł swoje badania w dużym stopniu na materiałach organów bezpieczeństwa. W literaturze naukowej, także tej najnowszej, obowiązuje pogląd o prorządowych zachowaniach Żydów, przytacza się jedynie przykład Krakowa, gdzie na pytania referendalne około 40 proc. Żydów odpowiedzieć miało „dwa razy tak” (np. A. Cała, *op. cit.*, s. 251, czy A. Grabski,

Trzeba niezwłocznie przystąpić do usunięcia ww. braków w waszej pracy, zgodnie z wytycznymi podanymi w instrukcji.

Poza tym należy uporządkować i usystematyzować sprawozdawczość V Wydziałów po linii mniejszości narodowych. Sprawozdanie trzeba pisać na oddzielnej kartce i dołączyć je do każdego raportu dekadowego V Wydziału, zgodnie ze schematem sprawozdań dekadowych. Do każdego sprawozdania winien dołączony być również raport o stanie bezpieczeństwa ludności żydowskiej i walce z antysemityzmem.

Systematyczną sprawozdawczość należy ustalić między WUBP a P[owiatowymi] U[rzędami] B[ezpieczeństwa] P[ublicznego].

Pierwsze sprawozdanie należy nadesłać do dnia 10 XI br. Ma ono zawierać ogólny wynik dotychczasowej pracy V Wydziałów WUBP w dziale mniejszości narodowych.

Do dnia 20 XI br. należy nadesłać nam, oprócz sprawozdań dekadowych, również spis i charakterystykę wojewódzkich zarządów wszystkich partii i organizacji działających wśród mniejszości narodowych na terenie danego województwa.

Odpowiedzialnym za wykonanie niniejszego zarządzenia jest Naczelnik V Wydziału WUBP<sup>c</sup>.

Wicedyrektor Departamentu V<sup>f</sup>  
(-) Gadomski<sup>2</sup>

Warszawa, 24 X 1946

### Instrukcja

dla rozpracowania partii i organizacji działających w społeczeństwie żydowskim

W zakres pracy V Wydziału WUBP i podlegających mu odpowiednich referatów na szczeblach niższych po linii partii i organizacji działających w społeczeństwie żydowskim wchodzi:

---

*Działalność komunistów...*, s. 180). Grabski, oceniając zachowania Żydów podczas referendum, powołuje się ponadto na informacje J. Kwieka, *Żydzi, Łemkowie, Słowacy w województwie krakowskim w latach 1945–1949/50*, Kraków 1998, s. 83. Kwiek, bazując na doniesieniach prasy WiN, pisze o czterdziestoprocentowej frekwencji krakowskich Żydów w referendum. Grabski wątpi jednak w wiarygodność tych informacji jako pochodzących ze źródeł słabo zorientowanych w nastrojach społeczeństwa żydowskiego. Cytuje fragment sprawozdania sporządzonego przez działaczy Frakcji PPR w Łodzi na temat stuprocentowej frekwencji łódzkich Żydów i ich (w dużym stopniu) prorządowej postawy. Informacje podane w publikowanym dokumencie są odmiennie i podważają obowiązującą w literaturze przedmiotu opinię na temat lojalnej postawy Żydów wobec dyrektyw władzy komunistycznej podczas referendum.

<sup>c</sup> Poniżej odręcznie wpisany numer 4152/DV/46.

<sup>f</sup> Powyżej nieczytelny podpis.

<sup>2</sup> Romuald Gadomski (ur. 1905), wicedyrektor Departamentu V MBP (11 IX 1946–30 VI 1947), zastępca naczelnika Wydziału II Samodzielnego MBP (1–16 VII 1947), wicedyrektor Departamentu VII MBP (17 VII 1947–15 IX 1949) (*Ludzie bezpieki w walce z narodem i Kościołem. Służba Bezpieczeństwa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w latach 1944–1978 – Centrala*, oprac. M. Piotrowski, Lublin 2000, s. 414).

a) rozpracowanie legalnie działających na terenie żydowskich partii politycznych i organizacji społecznych, w celu ich ochrony od elementów antypaństwowych;

b) badanie nastrojów panujących w społeczeństwie żydowskim i wpływu nań poszczególnych ugrupowań politycznych oraz

c) walka z antydemokratycznymi i antypaństwowymi elementami działającymi wśród Żydów.

W celu ułatwienia systematycznego rozpracowania partii politycznych, organizacji i instytucji społecznych, działających obecnie na terenie R[eczypospolitej] P[olskiej] w społeczeństwie żydowskim, podajemy niniejszy rejestr partii i organizacji, krótką charakterystykę ich działalności oraz wytyczne do rozpracowania.

### Żydowskie partie polityczne i organizacje społeczne działające na terenie Rz[eczy]p[ospolitej] Polskiej

1. Centralny Komitet Żydów Polskich i podległe mu odpowiedniki na szczeblach niższych: żydowskie komitety wojewódzkie, okręgowe, powiatowe i miejscowe<sup>3</sup>, oficjalnie uznane przedstawicielstwo Żydów polskich, składa się na podstawie klucza partyjnego<sup>4</sup> z przedstawicieli wszystkich legalnie działających partii w społeczeństwie żydowskim: PPR, Bund, partii wchodzących w skład Ligi Pracującej Palestyny<sup>5</sup> oraz „Ichudu”<sup>6</sup>.

2. Żydowska Partia Robotnicza „Bund” i organizacja młodzieżowa „Cukunft” powstały w 1897 r. w Wilnie i stąd rozszerzyły się na inne miejscowości b[yłego] państwa rosyjskiego i inne kraje jako odłam RSDRP (Rosyjska Socjalistyczno-Demokratyczna Robotnicza Partia)<sup>7</sup>. Po rozłamie w RSDRP „Bund” staje po stronie mienszewików<sup>8</sup>. Pozycję tę zajmuje „Bund” podczas I wojny światowej. W okresie Rewolucji Październikowej, jak i w okresie między I a II wojną światową „Bund” należał do najzaciętszych wrogów ZSRR.

W Polsce przedwojennej w „Bundzie” były trzy grupy: lewicowa, centralna, prawicowa. Wpływy decydujące mała ta ostatnia<sup>9</sup>. „Bund” utrzymywał ścisły

<sup>3</sup> Chodzi o komitety miejskie.

<sup>4</sup> W tym okresie w skład CKŻP, wojewódzkich, powiatowych i miejskich komitetów żydowskich wchodziło po sześciu przedstawicieli Żydowskiej Frakcji PPR, czterech Ichudu, czterech Bundu, trzech Poalej Syjon Lewicy, trzech Poalej Syjon Prawicy i jeden Haszomer Hacair.

<sup>5</sup> Omówiona dalej w dokumencie.

<sup>6</sup> Omówiona dalej w dokumencie.

<sup>7</sup> RSDRP (właśc.: SDPRR, Socjaldemokratyczna Partia Robotnicza Rosji) powstała w 1898 r. w Mińsku. Bund wchodził w jej skład do 1902 r.

<sup>8</sup> Rozłam w SDPRR nastąpił w 1903 r. Wówczas wyodrębniła się grupa bolszewików i mienszewików, którzy opowiadali się przeciwko koncepcji hegemonii proletariatu, uznając potrzebę ewolucyjnych przemian życia społecznego. Bund jako jednostka autonomiczna związał się z mienszewikami.

<sup>9</sup> Na początku lat dwudziestych doszło w partii do rozłamu na tle odmiennych koncepcji w sprawie dyktatury proletariatu. Powstały zwalczające się frakcje; frakcja lewicowa założyła odrębną partię, tzw. Kom-Bund, który w 1923 r. wszedł w skład Komunistycznej Partii Robotniczej Polski. Poddział w partii na zwolenników ruchu komunistycznego i zwolenników współpracy z PPS utrzymał się do wybuchu wojny.

kontakt z P[olską] P[artią] S[ocjalistyczną]. Wśród pracującej ludności żydowskiej miał poważne wpływy, a zwłaszcza poprzez związki zawodowe<sup>10</sup>.

Podczas okupacji „Bund” współpracował z delegaturą rządu londyńskiego. W Radzie Narodowej był także przedstawiciel „Bundu”<sup>11</sup>. Obecnie wpływy „Bundu” są minimalne. Istnieją dzięki pewnej tradycji i subwencji udzielonej im przez „Bund” Ameryki<sup>12</sup>.

Nadto należy pamiętać, że „Bund” amerykański i angielski jest znany z negatywnego stosunku do demokracji ludowej w państwach Europy południowej i środkowo-wschodniej, jak również i w stosunku do ZSRR.

Centralny Komitet „Bundu” polskiego, który obecnie jest na emigracji, podczas okupacji współpracował z WRN<sup>13</sup>, a obecnie działacze „Bundu”, jak J[akub] Pat w USA<sup>14</sup> i L[ucjan] Blit<sup>15</sup> w Anglii, popierają i popierali grupę Arciszewskiego<sup>16</sup>.

3. **Liga Pracującej Palestyny** jest koordynacją wszystkich partii syjonistycznych, działających wśród robotników żydowskich (tzw. partii syjonistyczno-socjalistycznych) i jest najsilniejszą grupą w obozie syjonistycznym.

W skład Ligi wchodziły partie polityczne:

- a) Żydowska Partia Robotnicza Poalej S[y]jon Lewica
- b) Poalej S[y]jon (CS)<sup>17</sup>
- c) Haszomer Hacair
- d) Socjalistyczna Hitachud<sup>8</sup>

Organizacje młodzieżowe:

- a) Hechaluc Pionier
- b) Dror
- c) Haszomer Hacair
- d) Gordonia

W praktyce zasadniczo różnice między tymi partiami są nieznaczące.

Teoretyczne różnice, między innymi, sprowadzają się do następujących tez:

a) Poalej Syjon Lewica ma przychylny stosunek do ZSRR oraz propaguje udział Żydów w walce o demokrację w oparciu o partie robotnicze w krajach ich

<sup>8</sup> *Błędnie zapisana nazwa, powinno być Hitachdut.*

<sup>10</sup> Bund od 1921 r. kierował centralą zawodową – Związkiem Klasowych Związków Zawodowych.

<sup>11</sup> W Radzie Narodowej z ramienia Bundu zasiadał najpierw Szmul Zygielbojm (1895–1943), który popełnił samobójstwo w proteście przeciwko obojętności świata na zagładę Żydów. Po nim w skład RN wszedł Emanuel Scherer.

<sup>12</sup> Po wojnie centrala tej partii przeniosła się do Stanów Zjednoczonych. W 1947 r. odbyła się w Brukseli I światowa konferencja Bundu, która powołała do życia Światowy Komitet Koordynacyjny Bundu i Stowarzyszonych Żydowskich Organizacji Socjalistycznych w Nowym Jorku. Długoletnim (1947–1961) sekretarzem Bundu był Polak, Emanuel Nowogródzki.

<sup>13</sup> WRN (Wolność-Równość-Niezawisłość) – konspiracyjna nazwa odtworzonej w październiku 1939 r. PPS. Po ogłoszeniu amnestii (2 VIII 1945 r.) część PPS-WRN pozostała w konspiracji.

<sup>14</sup> Jakub Pat (1890–1966) – działacz Bundu, od 1939 r. w Stanach Zjednoczonych, w latach 1941–1947 należał do Amerykańskiej Reprezentacji Bundu w Polsce.

<sup>15</sup> Lucjan Blit (?–1978) – od 1943 r. przebywał w Anglii, pełnił funkcję wicesekretarza Bundu i generalnego sekretarza organizacji młodzieżowej „Cukunft”.

<sup>16</sup> Tomasz Arciszewski (1877–1955) – działacz socjalistyczny, od 1896 r. polityk PPS, współorganizator Centrolewu, przywódca PPS-WRN (1939–1944), premier rządu emigracyjnego (1944–1947).

<sup>17</sup> CS – skrót od jid. Poalej Cyjon – Cjonistn Socjialn, określający Poalej Syjon Prawicę.

zamieszkania. W Palestynie zaś połączyła się z grupą „Achtud-Hdawoda” (Tabenkin)<sup>18</sup>, sprzeciwiającą się polityce kompromisów z Anglią. Jest za krzewieniem kultury i języka żydowskiego.

b) Haszomer Hacair (do niedawna tylko organizacja młodzieżowa, w ostatnich tygodniach ukonstytuowała się jako partia polityczna) neguje całkowicie możliwości i potrzebę udziału Żydów w walce w krajach „diaspory”. W Palestynie propaguje ideę stworzenia dwunarodowego państwa socjalistycznego w oparciu o demokrację światową, zwłaszcza o ZSRR, oraz uznaje język hebrajski jako jedyny narodowy język żydowski.

Obecnie domaga się oddania administracji Palestyną w ręce powiernictwa międzynarodowego O[rganizacji] N[arodów] Z[jednoczonych] z udziałem ZSRR.

c) Poalej Syjon (CS) należy do prawego skrzydła partii socjaldemokratycznych. W niektórych krajach, a zwłaszcza anglosaskich, jest związana z żydowskim kapitałem finansowym.

Poalej Syjon (CS) i jej odpowiednik Palestyńska Partia Pracy „Mapaj”<sup>19</sup> należy do najbardziej oportunistycznych partii byłej II Międzynarodówki. Jest skłonna zgodzić się na podział Palestyny między Żydami a Arabami.

d) Hitachdut reprezentuje prądy drobnomieszczańsko-socjalistyczne, odrzucając całkowicie zasady socjalizmu naukowego. Za główne zadanie uważa osiedlenie Żydów na roli w Palestynie. Poza tym zajmuje stanowisko analogiczne do Poalej Syjon (CS).

Organizacje młodzieżowe:

a) Gordonia – jest organizacją młodzieżową Hitachdut.

b) Haszomer Hacair – organizacja młodzieżowa partii Haszomer Hacair o charakterze harcerskim.

c) Dror jest organizacją młodzieżową Poalej S[y]jon (CS), lecz pozostaje pod wpływem lewego skrzydła tej partii (grupa Tabenkina).

Zasadniczą różnicą między lewym a prawym skrzydłem „Mapaju” jest zagadnienie obecnej taktyki politycznej w Palestynie. Tabenkin sprzeciwia się tak działaniom Palestyny, jak i tworzeniu państwa żydowsko-arabskiego. Domaga się jedynie nieskrępowanej emigracji żydowskiej do Palestyny i wolnego zakupu ziemi przez Żydów w Palestynie. Wychodzi on z założenia, że w dwóch pierwszych wypadkach Żydzi i tak będą majoryzowani.

d) Hechaluc-Pionier jest zespołem wszystkich ww. organizacji młodzieżowych, członkowie których [w wieku] ponad lat 18 wstępują do Hechaluc, zachowując przy tym pewną autonomię organizacyjną.

5) **Żydowska Kongregacja Religijna** (pierwotna nazwa Zrzeszenie Religijne Żydów Polskich) powołana została do życia okólnikiem MAP z września

<sup>18</sup> Achtud ha Awoda (hebr. Jedność Pracy), ugrupowanie polityczne powstałe w 1944 r. w Palestynie (przyjęło historyczną nazwę Syjonistyczno-Socjalistycznej Partii Pracy, założonej w Palestynie w 1919 r.) z Icchakiem Tabenkinem na czele; zakładała zbudowanie państwa żydowskiego we współpracy z ZSRR i państwami bloku wschodniego; w 1946 r. zjednoczyła się z Poalej Syjon Lewicą.

<sup>19</sup> Mapaj (skrót od hebr. Miflegat Poalej Erec Izrael – Partia Robotników Ziemi Izraela) – syjonistyczna partia pracy założona w 1930 r. przez Dawida Ben Guriona; opowiadała się za odbudową osiedla żydowskiego w Palestynie przy udziale krajów anglosaskich.

1944 r.<sup>20</sup> Miała ona za zadanie umożliwienie wierzącym Żydom kultywowania przepisów religijnych. Organem nadrzędnym Kongregacji Religijnej jest Naczelna Rada Religijna.

W Żydowskiej Kongregacji Religijnej skupiają się ludzie z Agudy i Mizrachi. Zwalczają komitety żydowskie, usiłują odnowić działalność Żydowskiej Gminy Wyznaniowej, która według nich ma być jedynym reprezentantem ogółu żydowskiego i decydującym czynnikiem w społeczeństwie żydowskim.

#### 6) Robotnicza Partia Religijnych Żydów „Poalej Emuna Israel”

W Polsce przedwojennej „Poalej Emuna Israel”<sup>21</sup> była ekspozyturą „Agudy” wśród rzemieślników i robotników żydowskich, wywierając swój wpływ na najbardziej zacofanych i nieświadomych [z] tej warstwy w Polsce przedwojennej.

„Aguda”, ze względu na jej reakcyjny charakter i przeszłość (współpraca z sanacją<sup>22</sup> i działalność w judenratach<sup>23</sup>), nie miała nadziei na uzyskanie zezwolenia na legalny byt, wobec czego stworzyła na pozór partię „robotniczą” – „Poalej Emuna Israel”. Zaznaczyć należy, że statut tej ostatniej nie został zatwierdzony i formalnie jest ona partią nielegalną<sup>24</sup>.

Odpowiednikiem i ośrodkiem dyspozycyjnym ww. organizacji za granicą jest „Aguda” oraz różne stowarzyszenia religijne, które utrzymywane są, zwłaszcza w Anglii i Ameryce, przez sfery przemysłowo-handlowe.

7) Żydowska Partia Demokratyczna wywodzi się od partii ludowców żydowskich Folks-Partaj (Prylucky<sup>25</sup>–Czernichow<sup>26</sup>). Rekrutowała się ze sfer inteligencji zawodowej i lepiej sytuowanych rzemieślników. Wpływy obecnie nieznacne.

8) Komitet Koordynacyjny Organizacji Syjonistycznych<sup>27</sup> składa się z przedstawicieli wszystkich organizacji syjonistycznych i jest organem nadrzędnym ruchu syjonistycznego. Zadaniem jego jest koordynowanie pracy poszczególnych grup syjonistycznych w zagadnieniach dotyczących ruchu syjonistycznego jako całości, a przede wszystkim w sprawach emigracji.

Działalność Komitetu Koordynacyjnego jest na pół zakonspirowana, często bowiem koliduje ona z przepisami prawnymi (jak nielegalna emigracja itp.).

---

<sup>20</sup> Od 1944 r. działał Komitet Organizacyjny Żydowskich Zrzeszeń Religijnych, który był instytucją nadrzędną wobec powstających na terenie Polski zrzeszeń. Żydowskie Zrzeszenie Religijne powołano decyzją MAP z 6 II 1945 r. Rok później zmieniono nazwę na Żydowska Kongregacja Wyznaniowa.

<sup>21</sup> Chodzi o Poalej Agudas Israel – przybudówkę robotniczą Agudy.

<sup>22</sup> Część działaczy Agudy współpracowała z obozem sanacyjnym, wstępując formalnie do BBWR i kandydując z jego list do parlamentu.

<sup>23</sup> Judenraty – rady żydowskie zarządzające gminami wyznaniowymi, tworzone w okresie okupacji z polecenia władz niemieckich.

<sup>24</sup> Od 1946 r. przywódcy Agudy starali się o zarejestrowanie partii pod nazwą Stowarzyszenie Poalej Isroel, ostatecznie MAP odmówiło legalizacji tej organizacji w połowie 1947 r.

<sup>25</sup> Noach Prylucky (1882–1941) – badacz literatury żydowskiej, publicysta, przywódca Folks Partaj, jako jej reprezentant wybrany w 1919 r. do Sejmu.

<sup>26</sup> Józef Czernichow – jeden z działaczy Folks Partaj w Rosji, zwolennik tzw. terytorializmu (budowy osiedli żydowskich nie tylko w Palestynie).

<sup>27</sup> Chodzi o Koordynację Syjonistyczną zwaną z hebr. Brichah – organizacja ta powstała w lutym 1944 r. w Równem. W jej skład wchodził przedstawicieli wszystkich legalnie i nielegalnie działających w Polsce partii syjonistycznych. Była to organizacja nielegalna, zajmująca się głównie emigracją Żydów.

W rozpracowaniu Komitetu Koordynacyjnego należy zwrócić uwagę na działalność przedstawicieli poszczególnych organizacji, co ułatwi w znacznym stopniu ich rozpracowanie.

#### 9) Stowarzyszenia lokalne i „dzikie”

Oprócz ww. partii i organizacji, w społeczeństwie żydowskim działają różne stowarzyszenia ziomków, Związek Zdemobilizowanych Żołnierzy<sup>28</sup>, itd.

Te „dzikie” stowarzyszenia należy wziąć pod ścisłą kontrolę, zbadać ich działalność oraz ich kontakty z legalnie działającymi partiami.

### Wytyczne dla rozpracowania wymienionych partii i organizacji

#### 1. „Bund” (rozpracowanie)

Przy rozpracowywaniu „Bundu” należy głównie zwrócić uwagę:

a) na łączność poszczególnych jego działaczy z elementami WRN i PPS; na łączność „Bundu” z organizacjami „Bundu” za granicą i z PPS, grupującymi się wokół grupy Arciszewskiego–Ciołkosza<sup>29</sup>;

b) wychodząc z założenia, że poszczególni działacze „Bundu” mogą wykonywać rolę pośrednika lub bezpośrednich łączników między grupami WRN w kraju i ich ośrodkami dyspozycyjnymi za granicą, co łączy się również z pracą na rzecz obcego wywiadu.

c) „Cukunft” – organizacja młodzieżowa „Bundu”. Wpływy nieznaczne. W rozpracowaniu tej organizacji należy kierować się tymiż zasadami, co i przy rozpracowaniu „Bundu”, z uwzględnieniem możliwości wykorzystania poszczególnych członków tej organizacji w rozpracowaniu „Bundu”.

#### 2. Liga Pracującej Palestyny (rozpracowanie)

Przy rozpracowaniu organizacji wchodzących w skład Ligi Pracującej Palestyny należy się orientować na:

a) możliwości oddziaływania wywiadu obcego, a zwłaszcza państw anglosaskich na poszczególnych członków tych organizacji.

b) możliwości wykorzystania poszczególnych członków Ligi Pracującej Palestyny w charakterze łączników między ośrodkami zagranicznymi reakcji polskiej i elementami antydemokratycznymi w kraju. Ww. wytyczne obowiązują również przy rozpracowaniu organizacji wym[ienionych] w punk[tach] 4–9.

#### 3. Organizacje wymienione w punktach od 4 do 9 (rozpracowanie)

Przy rozpracowaniu ww. partii i organizacji należy przede wszystkim zwrócić uwagę na ich kontakty z zagranicą i na gości odwiedzających bardzo często oraz styczność z elementami reakcyjnymi w kraju. Nadto przy rozpracowaniu „Ichudu” należy zbierać materiały dotyczące:

a) działalności „Ichudu” jako całości;

<sup>28</sup> Związek Zdemobilizowanych Oficerów i Żołnierzy – organizacja kombatancka założona w maju 1946 r. przy Zjednoczeniu Syjonistów Demokratów Ichud.

<sup>29</sup> Adam Ciołkosz (1901–1978) – publicysta, historyk, działacz PPS od 1921 r., w latach 1928–1930 poseł na Sejm, od 1939 r. we Francji, a następnie Wielkiej Brytanii, przewodniczący PPS w Wielkiej Brytanii (1947–1957). W 1960 r. usunięty z PPS, od 1964 r. ponownie jej przewodniczący, członek emigracyjnej Rady Politycznej (1949–1954), przewodniczący Egzekutywy Zjednoczenia Narodowego (1963–1966).

b) działalności wewnątrz „Ichudu” nielegalnych ugrupowań syjonistów, rewizjonistów i „Mizrachi”.

Przy rozpracowaniu „Żydowskiej Kongregacji Religijnej” należy zbierać materiały dotyczące:

- a) działalności „Kongregacji” jako całości;
- b) działalności wewnątrz Kongregacji „Agudy” i „Mizrachi”.

#### **Wytyczne ogólne:**

Przy rozpracowaniu wszystkich organizacji i partii działających w społeczeństwie żydowskim należy zbierać materiały, które służyłyby nam: a) do celów operacyjnych, b) jako materiał przygotowywany do nadchodzących wyborów.

Nadto przy rozpracowywaniu organizacji nielegalnych, lokalnych lub „dzikich” należy zbierać materiały, które umożliwiłyby nam likwidowanie ich w odpowiedniej dla nas sytuacji.

Nie należy dopuścić do dalszego rozdrabniania życia społecznego Żydów, a na powstanie nowych stowarzyszeń lub organizacji należy uzyskać sankcje MBP.

Również i likwidacja już istniejących organizacji może być dokonana tylko za wiedzą i aprobatą MBP.

#### **Praca z agenturą**

Pracę z agenturą należy opierać na ogólnych zasadach przyjętych w aparacie B[ezpieczeństwa] P[ublicznego]<sup>30</sup>, jednocześnie należy wykorzystać specyficzne warunki w społeczeństwie żydowskim, które dają bardzo szerokie możliwości w tym kierunku (przede wszystkim walka między partiami, jak również różnice zdań poszczególnych partii).

Należy rozbudować sieć informacyjną tak, aby ani jeden obiekt nie pozostał nieobsadzony, jak również prowadzić planową i systematyczną pracę z agenturą.

#### **III. Teczki na „obiekt”.**

Teczki na obiekt należy zaprowadzić zgodnie z instrukcją Nr 1 V Dep[artamentu] MBP wraz z załącznikiem na następujące partie i instytucje:

1) Wojewódzki Komitet Żydowski – obiekt główny.

Żydowskie Komitety Okręgowe, powiatowe, lokalne – podobiekty. Wszystkie instytucje i zakłady znajdujące się pod kierownictwem lub kontrolą komitetów żydowskich (np. szkoły, domy dziecka, spółdzielnie itp.) – jako podobiekty.

2) Żydowska Partia Robotnicza „Bund” – obiekt główny.

Organizacja młodzieżowa „Cukunft” – podobiekt.

Bursy, internaty, stołówki, spółdzielnie oraz inne zakłady znajdujące się pod kontrolą „Bundu” – podobiekty.

3) Liga Pracującej Palestyny – obiekt główny.

a) Hechaluc Pionier – podobiekt.

<sup>30</sup> Zob. *Instrukcja (tymczasowa) [o] pozyskaniu, pracy i ewidencji agenturalno-informacyjnej sieci*, Lublin, 13 II 1945 [w:] *Instrukcje pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa 1945–1989*, wstęp i oprac. T. Ruzikowski, Warszawa 2004, s. 23–28; T. Balbus, *Mechanizm werbowania i prowadzenia agentury Urzędu Bezpieczeństwa (dokument MBP z 1945 r.)* [w:] *Studia i materiały z dziejów opozycji i oporu społecznego*, red. Ł. Kamiński, t. 3, Wrocław 2000.

- b) Poalej S[y]jon Lewica – podobiekt samodzielny.
- c) Haszomer Hacair (partie i organizacje młodzież[owe] – podobiekt samodzielny.
- d) Poalej S[y]jon (CS) – podobiekt samodzielny.
- c) Dror – podobiekt P[oalej] S[yjon] (CS).
- f) Hitachdut – podobiekt samodzielny.
- g) Gordonia – podobiekt Hitachdutu.
- h) ośrodki produktywizacji<sup>31</sup>, szkoły, domy dziecka i inne traktować jako podobiekty tych partii, do których należą.
- 4) Żydowskie Zrzeszenie Syjonistów Demokratów „Ichud” – obiekt główny.
  - a) „Wizo” – Związek Syjonistyczny Kobiet<sup>32</sup> – podobiekt.
  - b) Ośrodki produktywizacji, bursy, inne zakłady – podobiekty.
- 5) Żydowska Kongregacja – obiekt główny. Domy dziecka i inne zakłady – podobiekty.
- 6) Żydowskie Stronnictwo Demokratyczne – obiekt główny. Nielegalne partie działające w łonie lub pod płaszczkiem partii legalnych, jak np. „rewizjoniszczy” w łonie „Ichudu” i „Mizrachi”, „Aguda” w łonie kongregacji religijnej i „Poalej Emuna Israel”, należy traktować jako podobiekty danych organizacji. Należy zbierać wszelkie materiały dotyczące ich działalności, wpływu i kontaktów.
- 7) „Poalej Emuna Israel”, działające z punktu widzenia prawnego nielegalnie, należy rozpatrywać jako obiekt sam[odzielny] główny.
  - Instytucje przez nie stworzone – jako podobiekty.
  - Tak samo należy traktować różne organizacje lokalne, jak zrzeszenia ziomkowskie itp.
  - Związki Partyzantów Żydowskich<sup>33</sup> oraz Związki Demobilizowanych Żołnierzy<sup>34</sup>, nie mające zezwolenia odnośnych władz na prowadzenie działalności, należy traktować jako podobiekt tych partii, przy których działają.
- 8) Komitet Koordynacyjny Organizacji Syjonistycznych – obiekt gł[ówny]. Teczka ma służyć jako teczka kontrolna działalności wszystkich partii i organizacji syjonistycznych.
  - Uwaga: W powiatach, gdzie w P[owiatowych] U[rzędach] B[ezpieczeństwa] są referaty dla spraw mniejszości narodowych, „teczki na obiekt” i rozpracowania organizacji powiatowych i lokalnych prowadzi PUBP, względnie jako placówki. W WUBP zaś znajduje się tylko spis zarządów powiatowych, lokalnych, o ewidencji oraz charakterystyka ich działalności.

<sup>31</sup> Produktywizacja ludności żydowskiej – działania na rzecz zmiany przedwojennej struktury społeczno-zawodowej (przewarstwowanie) Żydów przez zatrudnianie ich w przemyśle ciężkim i tworzenie spółdzielni produkcyjnych.

<sup>32</sup> WIZO (Women's International Zionist Organization) – założona w 1925 r. syjonistyczna organizacja kobiet żydowskich, działająca w okresie międzywojennym u boku Ogólnych Syjonistów; jej głównym celem była praca propagandowa, oświatowa i dobroczynna wśród kobiet na rzecz odbudowy osadnictwa żydowskiego w Palestynie. Pierwsze struktury WIZO odbudowano po wojnie wiosną 1946 r.

<sup>33</sup> Związek Partyzantów Żydów – pierwsza żydowska organizacja kombatancka w Polsce, założona w listopadzie 1944 r. w Lublinie. Na temat żydowskich organizacji kombatanckich zob. A. Grabski, *Żydowski ruch kombatancki w Polsce w latach 1944–1949*, Warszawa 2002.

<sup>34</sup> Por. przyp. 28.

## Informacja dodatkowa omyłkowo pominięta w dziale I

### 4) Zrzeszenie<sup>h</sup> Syjonistów Demokratów „Ichud”

„Ichud” został założony w Lublinie w sierpniu 1944 r. jako koordynacja partii syjonistyczno-burżuazyjnych.

W skład „Ichudu” wchodzi:

- a) Organizacja Ogólnosyjonistyczna grupy A<sup>35</sup> (Grunbaum<sup>i</sup>)<sup>36</sup>
- b) [Organizacja Ogólnosyjonistyczna grupy] B (Schwarcbord<sup>j</sup>)<sup>37</sup>
- c) Nacjonalistyczno-religijna partia „Mizrachi”
- d) Syjoniści-rewizjoniści grupy Grossman[a]<sup>38</sup>, „Judenschatler”<sup>39</sup> i Żabotyńskiego<sup>40</sup>.

Głównym trzonem „Ichudu” są byli członkowie ogólnosyjonistycznej organizacji, w której doszło do rozłamu w trzydziestych latach na tle różnicy zdań w stosunku do reżimu sanacyjnego.

Grunbaum reprezentował stanowisko walki z rządem sanacyjnym w oparciu o blok mniejszości narodowych (Żydzi, Ukraińcy, Białorusini i in.), Schwarcbard był zaś zwolennikiem porozumienia i współpracy między burżuazją żydowską i obozem sanacyjnym. Podczas okupacji dr Schwarcbard był członkiem Rady Narodowej przy rządzie emigracyjnym.

Wstąpienie „Mizrachi” do „Ichudu” było aktem koniunkturalnym i tymczasowym<sup>41</sup>. Przy pomocy „Ichudu” chcieli zebrać swoje siły, aby w odpowiednim momencie wystąpić jako samodzielna partia polityczna.

<sup>h</sup> *Błędny zapis nazwy; powinno być Zjednoczenie.*

<sup>i</sup> *Błędny zapis nazwiska; powinno być Gruenbaum lub Grünbaum.*

<sup>j</sup> *Błędny zapis nazwiska; powinno być Schwarzbart.*

<sup>35</sup> Na XV Kongresie Syjonistycznym w Bazylei w 1931 r. ukształtowały się dwie grupy w łonie Ogólnych Syjonistów: Światowe Zjednoczenie Ogólnych Syjonistów (grupa A) i Światowy Związek Ogólnych Syjonistów (grupa B). Te dwa odłamy odmiennie postrzegały rolę i charakter palestyńskich związków zawodowych Histadrut. Ten podział utrzymał się do 1946 r., kiedy to członkowie tych grup wspólnie założyli w Palestynie Zjednoczoną Partię Syjonistów Ogólnych. W 1948 r. ponownie doszło do rozłamu, zwolennicy grupy A utworzyli Partię Postępową (opowiadającą się za rozejmem z Arabami), z którą związał się Icchak Grünbaum, zwolennicy grupy B utworzyli Partię Syjonistów Ogólnych Izraela (G. Berendt, *op. cit.*, s. 143).

<sup>36</sup> Icchak Grünbaum (1879–1970) – dziennikarz, publicysta, adwokat, przed wojną działacz Al Hamiszar, w wyborach do Sejmu w 1922 r. zorganizował Blok Mniejszości Narodowych, wyemigrował do Palestyny w 1933 r., minister spraw zagranicznych Izraela w latach 1948–1949.

<sup>37</sup> Izaak Ignacy Schwarzbart (1888–1961) – w okresie międzywojennym znany działacz Organizacji Ogólnych Syjonistów, wojnę spędził w Londynie, zasiadał w Radzie Narodowej, działacz Światowego Kongresu Żydów.

<sup>38</sup> Meir Grossman (1888–1964) – przewodniczył grupie syjonistów-rewizjonistów umiarkowanych, opowiadających się za współpracą ze Światową Organizacją Syjonistyczną przy zachowaniu samodzielności poglądów. W 1933 r. po rozłamie w Światowym Związku Syjonistów-Rewizjonistów stanął na czele Związku Syjonistów Demokratów (potem Stronnictwa Państwa Żydowskiego).

<sup>39</sup> Błędny zapis. Prawdopodobnie chodzi o Judenstaartpartaj (Stronnictwo Państwa Żydowskiego), która w 1946 r. w Palestynie weszła w koalicję z grupą syjonistów-rewizjonistów, tworząc Zjednoczenie Syjonistów-Rewizjonistów (Ichud Hacijonim Harewizjonim).

<sup>40</sup> Włodzimierz Żabotyński (1880–1940) – działacz syjonistyczny, od 1925 r. przewodniczył Światowemu Związkowi Syjonistów-Rewizjonistów, po rozłamie 1935 r. utworzył Nową Organizację Syjonistyczną.

<sup>41</sup> Zwolennicy Mizrachi wystąpili z Ichudu jesienią 1946 r.

Również „rewizjoniści” wstąpili do „Ichudu” ze względów koniunkturalnych, ponieważ nie mieli oni perspektywy uzyskania zezwolenia od rządu RP na prowadzenie jakiegokolwiek pracy partyjnej z powodu wybitnie faszystowskiego charakteru działalności „rewizjonistów” tak w okresie przedwojennym, jak i obecnie. „Rewizjoniści” prowadzą faktycznie wewnątrz „Ichudu” zupełnie samodzielną i nielegalną bytowość<sup>42</sup>. Nawet emigracja prowadzona [jest] samodzielnie.

Odpowiednikiem „Ichudu” i faktycznie jego ośrodkiem dyspozycyjnym za granicą jest Organizacja Ogólnosyjonistyczna, która reprezentuje interesy żydowskiego kapitału finansowego, który jest związany z kapitałem finansowym państw anglosaskich. Tak więc w praktyce Organizacja Syjonistyczna jest ekspozyturą kapitału finansowego i dyrektywy wykonuje.

Wicedyrektor V Departamentu<sup>k</sup>  
(–) Gadomski

*Źródło: AIPN Ka, 032/68, cz. II, k. 610–116, oryginał, mps.*

---

<sup>k</sup> Powyżej nieczytelny podpis odręczny.

<sup>42</sup> Władze komunistyczne były przekonane, że rewizjoniści dominowali w Maawak – Związku Zdemobilizowanych Oficerów i Żołnierzy przy Ichudzie (założonym w maju 1946 r.) i pod jego przykrywką prowadzili swoją działalność. Odmienne zdanie w tej kwestii ma A. Grabski, *Żydowski ruch kombatancki...*, s. 59–64.